

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA

FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ

ȘCOALA DOCTORALĂ „ISIDOR TODORAN”

**SPECIALIZAREA: ISTORIA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE CU NOȚIUNI
DE PALEOGRAFIE**

**VICARIATUL ORTODOX ROMÂN ALBA IULIA
1940-1945**

-TEZĂ DE DOCTORAT-

-rezumat-

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:

Pr. Prof. Univ. Dr. Alexandru MORARU

DOCTORAND:

Pr. Cosmin COSMUȚA

**CLUJ-NAPOCA
2013**

CUPRINS

I.	INTRODUCERE. Argument. Stadiul cercetărilor și bibliografia temei. Metode de lucru.....	4
	I.1. Argument.....	4
	I.2 Stadiul cercetărilor și bibliografia temei.....	7
	I.3 Metoda de lucru.....	10
II.	ÎNFIINȚAREA VICARIATULUI ȘI PRIMELE LUNI DE FUNCȚIONARE.....	12
	II.1. Structura pe protopopiate și parohii.....	15
	II.2. Subordonare canonică.....	18
	II.3. Recunoașterea Vicariatului și finanțarea sa în primele luni de existență.....	21
	II.4. Sediul Vicariatului până la sfârșitul anului 1940.....	26
	II.5. Personalul Vicariatului în primele luni de funcționare.....	28
	II.5.1. Consiliul Vicarial.....	28
	II.5.2. Primii funcționari vicariali.....	32
III.	ADMINISTRAȚIA BISERICEAȘĂ ÎN VICARIAT.....	34
	III.1. Finanțare. Includerea instituției în bugetul statului.....	35
	III.2. Lupta pentru un sediu corespunzător.....	40
	III.2.1. Demersuri pentru obținerea unui imobil.....	41
	III.2.2. Proprietatea asupra imobilului.....	57
	III.2.3. Întreținerea și repararea noului sediu.....	59
	III.3. Sediul Vicariatului după 23 august 1944.....	60
	III.3.1. Contestarea dreptului de folosință.....	60
	III.3.2. Alte instituții în sediul Vicariatului.....	62
	III.4. Personalul vicarial.....	66
	III.4.1. Consiliul Vicarial.....	66
	III.4.2. Corpul de funcționari ai Vicariatului.....	70
	III.5. Protopopiatele Vicariatului.....	88
	III.5.1. Protopopiatul Abrud.....	88
	III.5.2. Protopopiatul Aiud.....	91
	III.5.3. Protopopiatul Alba Iulia.....	94
	III.5.4. Protopopiatul Câmpeni.....	96
	III.5.5. Protopopiatul Cluj-Huedin.....	96
	III.5.6. Protopopiatul Luduș.....	98
	III.5.7. Protopopiatul Lupșa.....	99
	III.5.8. Protopopiatul Turda.....	104
	III.5.9. Protopopiatul Zlatna.....	106

III.6. Mănăstirile din Vicariat	108
III.6.1. Mănăstirea „Sf. Ioan Botezătorul” din Alba Iulia.....	109
III.6.2. Mănăstirea de la Râpa Râmețului.....	113
III.6.3. Mănăstirea „Eroii Neamului” de la Baia de Arieș.....	117
III.7. Pădurea Făget – administrare și exploatare	118
III.7.1. Devastarea pădurii.....	119
III.7.2. Paza pădurii Făget.....	121
III.7.3. Exploatarea pădurii de la Făget de către Vicariat.....	122
III.7.4. Aprovizionarea cu lemn de foc a Episcopiei Clujului.....	131
III.7.5. Aprovizionarea cu lemn de foc a Vicariatului și funcționarilor săi.....	133
III.7.6. Diverse.....	135
III.8. Automobilul Vicariatului	136
III.9. Reintegrarea Vicariatului de Alba Iulia în structurile administrative ale Eparhiei Vadului, Feleacului și Clujului	140
IV. PASTORAȚIE ȘI MISIUNE	143
IV.1. Vizite arhieresti	143
IV.1.1 Mitropolitul Nicolae Bălan.....	143
IV.2. Episcopul Nicolae Colan.....	144
IV.2. Vizite (inspecții) canonice ale protopopilor	147
IV.3. Disciplină preoțească și anchete	169
IV.3.1. Ținuta preoților.....	169
IV.3.2. Preoți care nu domiciliau în parohiile lor.....	170
IV.3.3. Preoți și epitropi refugiați în România, care au dus cu ei inventarul Bisericii.....	173
IV.3.4. Măsuri împotriva preoților care întârziu cu trimiterea actelor oficiale.....	181
IV.3.5. Alcoolul și preoții din Vicariat.....	183
IV.3.6. Preoți acuzați de viață imorală.....	184
IV.3.7. Preoți cu atitudini nepotrivite față de autoritățile laice sau bisericești, față de alți colegi.....	191
V. ACTIVITĂȚI SOCIALE ÎN VICARIAT	208
V.1. Ocrotirea refugiaților	208
V.1.1 Transilvania de nord.....	208
V.1.2. Basarabia, Bucovina, Transnistria și vestul Moldovei.....	212
V.2. Colaborarea cu Consiliul de Patronaj al Operelor Sociale	217
V.3. Combaterea alcoolismului	219
V.4. Preoții și parohiile sărace din Munții Apuseni	223
V.4.1. Preoți.....	223
A. Demersuri către Ministerul Cultelor.....	223
B. Ajutoare în bani.....	224

C. <i>Lipsa de preoți în parohiile de munte</i>	226
V.4.2. Biserici.....	226
V.5. Grija față de soldații răniți	228
VI. VIAȚA CULTURAL – RELIGIOASĂ	232
VI.1. Biserică și școală – relații inter instituționale	233
VI.1.1. Bunurile fostelor școli confesionale.....	238
A. <i>Situația istorico-juridică</i>	238
B. <i>Situația statistică</i>	246
VI.2. Catehizare	257
VI.2.1. Personalul didactic.....	257
VI.2.2. Opțiunea pentru preoție sau învățământ.....	258
VI.2.3. Școli Primare.....	264
A. <i>Activitate didactică școlară</i>	264
B. <i>Programe de învățământ și manuale școlare</i>	282
C. <i>Probleme școlare diverse</i>	287
VI.2.4. Școli secundare.....	289
VI.2.5. Activitatea extrașcolară.....	311
VI.3. Școala de cântăreți bisericești din Alba Iulia	321
VI.4. Periodice bisericești	327
VI.4.1. Revista <i>Renașterea</i>	327
VI.4.2. <i>Calendarul Vicariatului</i>	338
VI.5. Cartea în Vicariatul Alba Iulia	345
VI.5.1. Circulația și răspândirea cărții în parohiile Vicariatului.....	345
VI.5.2. Biblioteci.....	349
VI.6. Societăți și fundații cultural-religioase în Vicariat	353
VI.6.1. Frăția Ortodoxă Română (FOR).....	353
VI.6.2. Fundația culturală Gheorghe Sion.....	362
VI.6.3. Alte fundații culturale și societăți religioase.....	365
VI.7. Măsuri pentru protejarea patrimoniului artistic și cultural. Pierderi materiale	365
VII. RELAȚII INTERCONFESIONALE	381
VII.1. Biserica Greco-catolică	381
VII.2. Sectele	387
VII.3. Atitudinea Vicariatului față de evrei	391
VIII. CONCLUZII	393
Anexe	408
Bibliografie	412
Curriculum vitae	418
Declarație de onestitate	422

CUVINTE CHEIE

Vicariatul Ortodox Alba Iulia, anii 1940-1945, Episcopia Clujului, episcopul Nicolae Colan, mitropolitul Nicolae Bălan, vicarul Alexandru Baba, al doilea război mondial, dictatul de la Viena, mareșalul Ion Antonescu, preoți ortodocși, refugiați, evacuați, teritoriul cedat, Alba Iulia, Cluj, protopopiate, vizite pastorale, Abrud, Aiud, Cluj-Huedin, Câmpeni, Luduș, Lupșa, Luduș Turda, Zlatna.

REZUMAT

Dramaticul an 1940 a adus României însemnate pierderi teritoriale: Bucovina la nord-est, Basarabia în est, Cadrilaterul în sud-est, iar la nord, o parte a Transilvaniei. Cea din urmă pierdere a fost decisă prin acordul de la Viena din 30 august 1940 și a afectat în mod direct Episcopia Vadului, Feleacului și Clujului. Granița trasată în urma dictatului de la Viena a rupt nu numai partea de nord a Transilvaniei de la trupul țării, ci a divizat și eparhia clujeană în două părți aproape egale. Partea de la sudul noii granițe, cu peste 200 de parohii organizate la început în opt, apoi în nouă protopopiate, s-a constituit, ca urmare a deciziei Consiliului Eparhial de la Cluj, în Vicariatul Ortodox de Alba Iulia. Instituția astfel creată s-a aflat și după acest moment sub jurisdicția Episcopiei de la Cluj, al cărei episcop, Nicolae Colan, a rămas alături de clerul și credincioșii români de sub stăpânirea străină. Vicariatul de Alba Iulia, care a dăinuit până în primăvara anului 1945, constituie subiectul cercetării cuprinse în lucrarea de față.

Primul capitol al lucrării e o *Introducere*, împărțită, la rândul ei, în trei subcapitole. Mai întâi e vorba de o argumentare a alegerii temei de cercetare. Reiese din argumentare necesitatea acoperirii unui gol în istoria Eparhiei Vadului, Feleacului și Clujului, gol ce se suprapune exact, atât ca spațiu cât și ca timp, peste existența Vicariatului Ortodox de Alba Iulia, parte componentă a sus-menționatei eparhii în anii celui de al doilea război mondial. Tratarea acestei teme și-a avut avantajele ei, date, pe de o parte, de lipsa unor studii ample asupra subiectului, iar pe de altă parte de existența

arhivei create de Vicariat în cei peste patru ani și jumătate de activitate, ceea ce trebuia să permită aducerea unei contribuții originale la istoria episcopiei clujene. Dezavantajele au fost date de aceeași lipsă a studiilor de anvergură și a altor izvoare edite, lucru ce nu a făcut posibilă compararea și confruntarea mai multor surse de informare.

În condițiile amintite, sursele de documentare se pot împărți în două categorii. Prima e formată din studii publicate, referitoare la diferite aspecte ale activității Vicariatului, la care se adaugă o amplă lucrare referitoare la Protopopiatul de Alba Iulia în aceeași perioadă, a anilor 1940-1945. Cea de a doua categorie e constituită de izvoarele documentare conținute în arhiva vicarială, constând din procese verbale, adrese, rapoarte, hotărâri ale Consiliului Vicarial, rapoartele anuale asupra activității din protopopiate și din Vicariat, statistici ș.a.

Valorificarea surselor documentare (cele din arhivă) a ridicat unele probleme pe care am încercat să le rezolvăm în mod logic, înlăturând posibilitatea creării de confuzii. Ne referim aici la folosirea unor documente neînregistrate de Vicariat, datate greșit, aparent antedatate, sau datate la mult timp după emitere. Am explicat cazul fiecărei categorii și modul în care am rezolvat problemele ivite.

Cel de *al doilea capitol* tratează perioada de început a Vicariatului, înființarea propriu-zisă și primele luni de funcționare. Consiliul Eparhial din Cluj a hotărât la 6 septembrie 1940, prin rezoluția cu nr. 5414, înființarea Vicariatului care urma să conducă „în cele materiale” parohiile ce vor rămâne în România, „administrația duhovnicească” păstrându-se cea de până atunci. Această hotărâre consfințește de fapt menținerea unității duhovnicești și de jurisdicție a Eparhiei Ortodoxe a Clujului. Conducerea părții din România a episcopiei a fost încredințată unui Consiliu Vicarial al cărui președinte a fost desemnat protopopul albaiulian Alexandru Baba, iar calitatea de membri clerici li s-a conferit protopopilor Iosif Pop din Aiud și Romul Popa din Luduș. Cei trei au avut ca primă sarcină să completeze numărul membrilor noului Consiliu cu alți șase componenți mireni. Aceștia din urmă au fost recrutați dintre acei membri ai Adunării Eparhiale a Clujului care-și aveau domiciliul pe teritoriul Vicariatului.

În alcătuirea noii instituții bisericești de la Alba Iulia au intrat de la bun început șapte protopopiate întregi, în forma în care funcționau la acea dată. Acestea au fost: Abrud, Aiud, Alba Iulia, Câmpeni, Luduș, Lupșa și Turda. Lor li s-au adăugat părți din

dezmembratele protopopiate de la Cluj (13 parohii), Huedin (17 parohii) și Târgu Mureș (5 parohii). În mare, parohiile provenite de la Târgu Mureș au fost arondate Protopopiatului Luduș, iar celelalte au constituit noul Protopopiat Cluj-Huedin, cu centrul la Călățele. În perioada care a urmat au mai fost făcute unele re-arondări de parohii, în funcție de centrele protopopești cu care acestea puteau comunica mai ușor. Așa stând lucrurile, Vicariatul a pornit la drum cu un număr de 202 parohii organizate în opt protopopiate.

Între prioritățile Consiliului Vicarial, întrunit în prima ședință la 10 septembrie 1940, a fost recunoașterea de către Ministerul Cultelor a noii instituții bisericești albaiuliene și alocarea fondurilor necesare pentru organizarea și buna ei funcționare. Dacă în ceea ce privește recunoașterea nu s-au întâmpinat probleme, mult mai greu de rezolvat s-a dovedit a fi problema finanțării. Ca urmare a demersurilor întreprinse în această direcție, instituția albaiuliană a primit un împrumut de 20.000 de lei din partea Mitropoliei sibiene, în octombrie, apoi un ajutor de 100.000 de lei din partea aceleiași mitropolii la începutul anului 1941. Din partea statului s-a obținut un credit de 165.000 de lei, plătit în două tranșe, în ianuarie și martie 1941. Acestea au fost singurele sume puse la dispoziția Vicariatului în primele șapte luni de funcționare, în condițiile în care bugetul Episcopiei Clujului, corespunzător aceleiași perioade și într-o proporție care corespundea doar parohiilor intrate în componența Vicariatului, ar fi reprezentat suma de 5.308.800 de lei.

Activitatea de început a Vicariatului s-a desfășurat, în condiții improprie determinate de lipsa spațiului adecvat numărului de funcționari și de birouri, în sediul Protopopiatului Alba Iulia. Abia la sfârșitul lunii noiembrie 1940 Primăria din Alba Iulia a pus la dispoziția Vicariatului o sală din Școala nr. 2 din localitate. Spațiul continua să fie insuficient, dar cel puțin s-a eliberat biroul protopopesc. Au continuat demersurile pentru identificarea și obținerea unui spațiu potrivit.

În luna ianuarie 1941 a intervenit o primă schimbare în componența Consiliului Vicarial, în urma demisiei protopopului Iosif Pop de la Aiud, motivată de dezacordul față de metodele folosite în demersurile pentru organizarea instituției. În postul astfel eliberat a fost cooptat protopopul refugiat al Clujului, Nicolae Vasii. Dintre consilierii mireni a

demisionat, din motive de ordin personal, tot la începutul anului 1941, avocatul Ioan Pop, înlocuit cu profesorul Lazăr Chirilă din Baia de Arieș.

La 24 septembrie, cu ocazia ținerii primei ședințe plenare a Consiliului Vicarial, patru preoți refugiați au fost invitați să ocupe următoarele posturi de funcționari în noua instituție: secretar, contabil, casier și registrator-arhivar-expeditor. Cu acest corp funcționăresc a demarat activitatea Vicariatului în septembrie 1940.

Capitolul al treilea, cel mai amplu al lucrării de față și un capitol central, în același timp, tratează pe larg despre problemele administrative ale Vicariatului, după trecerea perioadei de organizare din primele luni de existență.

Cuprinderea Vicariatului în bugetul de stat s-a făcut treptat, în ciuda demersurilor conducerii instituției albaiuliene. În bugetul anului 1941-1942 au fost cuprinse doar salariile preoților din parohii. Abia în bugetul anului 1942-1943 au fost prevăzute și sume pentru salarizarea personalului de la centrul Vicariatului, iar salarizarea tuturor funcționarilor de aici s-a făcut în anul fiscal 1943-1944, tot atunci alocându-se și o sumă corespunzătoare pentru cheltuielile Centrului Vicarial. Aceeași situație s-a păstrat și în 1944-1945.

O adevărată epopee au constituit-o strădaniile de a obține un imobil potrivit pentru instalarea birourilor. În principal a fost vorba de o competiție între Vicariat și conferențiarul universitar Ioan Voicu pentru dobândirea, în calitate de chiriași, a unui imobil rechiziționat de la un etnic evreu plecat în Statele Unite. Adevărată luptă, pe alocuri cu accente dramatice, confruntarea s-a încheiat abia în vara anului 1943, cu un rezultat favorabil Vicariatului.

În ceea ce privește personalul vicarial, l-am împărțit în două categorii: membrii Consiliului Vicarial și funcționarii de la Centrul Vicariatului. Între membrii Consiliului îi amintim pe cei doi consilieri referenți aflați în funcțiune în vara anului 1942: Nicolae Vasii și protopopul Romul Popa al Ludușului. Cel din urmă, fiind pus în situația de a opta pentru postul de consilier sau de protopop, în condițiile bugetării posturilor de consilieri în exercițiul 1942-1943, a ales să rămână în postul de protopop de la Luduș. La începutul aceleiași veri, a anului 1942, cel de al treilea consilier, Sebastian Stanca, a intrat în pensie pentru limită de vârstă. În această situație mai era în funcțiune un singur consilier vicarial în toamna anului 1942, două posturi fiind vacante. Acestea au fost

completate cu secretarul Teodor Ciuruș, în noiembrie 1942 și cu preotul refugiat Aurel Mușat în iulie 1943.

Legat de funcționarii Vicariatului, vom spune doar că unii, găsind posibilități mai bune de asigurare a existenței au plecat în parohii, mai ales în Eparhia Sibiului, fiind înlocuiți cu alții, în majoritate preoți. Singurele femei angajate la Vicariat au fost cele două dactilografe care au funcționat aici până în 1945, când au fost încadrate la Centrul eparhial din Cluj, pe aceleași posturi. De altfel, majoritatea funcționarilor au fost încadrați în 1945 la Centrul eparhial din Cluj. Excepție a făcut diaconul Ioan Popescu, rămas în Alba Iulia, unde era utilizat ca dirijor al corului bisericii centrale.

Dintre protopopiatele Vicariatului menționăm aici Protopopiatul Cluj-Huedin înființat de fapt odată cu Vicariatul, din parohiile rămase din cele două protopopiate ale căror nume le-a împrumutat. Am văzut că Vicariatul și-a început activitatea având în componența sa opt protopopiate. Numărul acestora s-a modificat în iulie 1943 când a luat ființă cel de al nouălea, Protopopiatul Zlatna, cu un număr de doar nouă parohii.

Au funcționat pe teritoriul Vicariatului două mănăstiri de care ne-am ocupat în lucrarea de față. Mănăstirea Sf. Ioan Botezătorul din Alba Iulia a fost ctitorită în 1937 de Episcopul Militar Ioan Stroia și lăsată Eparhiei Clujului. În legătură cu aceasta s-au desfășurat unele dispute legate de dreptul de proprietate asupra ei între Vicariat, ca reprezentant al Eparhiei Clujului și Episcopia Militară cu sediul în Alba Iulia. Cea de a doua mănăstire la care ne-am referit a fost cea istorică de la Râpa Râmețului, readusă la viață prin strădaniile ieromonahului Evloghie Oța, fost trăitor în Muntele Athos. Acesta a început activitatea de refacere a mănăstirii încă din toamna anului 1940, când a început să funcționeze și ca administrator parohial în satul din apropiere, căruia biserica mănăstirii îi servea ca biserică parohială. După obținerea aprobărilor necesare din partea Sf. Sinod și a Episcopului Nicolae Colan al Clujului, mănăstirea a fost deschisă oficial în octombrie 1942, cu ocazia vizitei la fața locului a ierarhului clujean.

Problema administrării și exploatării pădurii de la Făget, aparținătoare Episcopiei Vadului, Feleacului și Clujului, a fost una deosebit de importantă pentru Vicariat, încât în urma acestei acțiuni a reușit pe de o parte să-și amelioreze simțitor situația economico-financiară, iar pe de altă parte a dat chiar o mână de ajutor angajaților săi pe care i-a ajutat să se aprovizioneze cu lemn de foc în condiții avantajoase. În vara anului 1942

Vicariatul chiar a reușit să ajute Episcopia din Cluj să-și procure din această pădure lemnul de foc necesar iernii 1942-1943.

Pentru ușurarea și eficientizarea misiunii sale pastorale în parohiile pe care le administra, Vicariatul a început în 1942 demersuri pentru achiziționarea sau dobândirea prin repartitie a unui automobil. În cele din urmă, în vara anului 1943, i s-a repartizat de către Marele Stat Major, prin Corpul 6 de Armată de la Sibiu, un autoturism. Pe parcurs acesta s-a dovedit foarte costisitor, iar în octombrie 1944 a fost rechiziționat de armata sovietică.

În fine, la 1 aprilie 1945, în urma recuperării teritoriului Transilvaniei de nord, a sosit momentul ca Vicariatul Ortodox de Alba Iulia să-și înceteze activitatea și să se reintegreze în structurile administrative ale Eparhiei Vadului, Feleacului și Clujului din care luase naștere în împrejurările excepționale din toamna anului 1940. Dintre Membrii Consiliului Vicarial, Alexandru Baba rămânea cu vechile atribuții protopopești la Alba Iulia, Nicolae Vasii se întorcea la fostul său post de protopop al Clujului, Aurel Mușat urma să își ceară pensionarea, fiind înaintat în vârstă, iar Teodor Ciuruș împreună cu funcționarii vicariali au fost încadrați în posturile de la Centrul eparhial din Cluj. S-au luat măsuri pentru transportarea la sediul episcopal a arhivei, a mobilierului și a celorlalte lucruri ce au aparținut Vicariatului.

Cel de *al patrulea capitol* al lucrării se ocupă cu problemele de pastorație și misiune specifice Bisericii noastre. Prima parte e dedicată vizitelor arhieresti de care a avut parte Vicariatul. Mitropolitul Nicolae Bălan de la Sibiu a vizitat Centrul vicarial în trei rânduri, în februarie 1941, iulie 1942 și aprilie 1944.

Episcopului Nicolae Colan i s-a permis de către autoritățile maghiare ce stăpâneau Clujul să călătorească în România abia în toamna anului 1942. A mai vizitat Vicariatul în vara lui 1943 și în ianuarie 1944, iar în cursul celei de a patra vizite, în august 1944 a fost surprins de evenimentele declanșate în ziua de 23 a aceleiași luni și nevoit să aștepte aici liniștirea situației, pentru a se putea întoarce la sediul Episcopiei din Cluj.

O altă categorie de vizite canonice la care am făcut referire în acest capitol, o reprezintă inspecțiile făcute de protopopi în parohiile de sub jurisdicția lor. Din rapoartele întocmite cu aceste ocazii se desprind o mulțime de aspecte ale vieții parohiilor din Vicariat. Tocmai de aici reiese și importanța acestor vizite și a rapoartelor legate de ele.

Tot în acest capitol am introdus și problemele de disciplină bisericească, referitoare mai cu seamă la preoți. Am urmărit diferitele aspecte ale acestei teme, folosind exemple concrete desprinse din materialul documentar avut la dispoziție. Am putut observa în acest fel, modul în care autoritățile bisericești au gestionat cazurile semnalate de încălcare a disciplinei.

Capitolul al cincilea se ocupă cu activitățile sociale din Vicariat, în condițiile în care, în contextul celui de al doilea război mondial, porunca Mântuitorului de a cerceta pe cei bolnavi, de a hrăni pe cei flămânzi, de a îmbrăca pe cei goi, părea a fi mai actuală ca oricând. Biserica nu și-a neglijat chemarea nici în această direcție și putem vedea aici eforturile făcute pentru primirea și adăpostirea refugiaților și evacuaților din zonele invadate de armate străine, ori din cele în care se dădeau lupte. Vicariatul și-a făcut datoria atât față de refugiații anului 1940, majoritari din Transilvania de nord, cât și față de valurile de refugiați din teritoriile de răsărit pe care, în 1944, le invadea din nou armata sovietică.

Grija față de refugiați nu i-a făcut pe cei aflați la conducerea Vicariatului să-i uite nici pe răniți, indiferent dacă erau români sau de alte neamuri. Au fost organizate mai multe acțiuni de vizitare a răniților ajunși în spitalele din Alba Iulia, în afara activității obișnuite de acordare de asistență spirituală celor din spitale. E impresionant episodul legat de răniții ruși care-și exprimau dorința de a primi cărți de rugăciuni și icoane. Răniților români li s-au procurat materiale pentru lectură, ajutându-i în felul acesta să treacă mai ușor peste perioada convalescenței.

O importanță deosebită prezintă colaborarea Vicariatului cu Consiliul de Patronaj al Operelor Sociale și cu Liga Temperanța, cea din urmă având drept scop combaterea alcoolismului.

Am introdus, de asemenea, în capitolul dedicat activităților sociale, preocuparea Consiliului Vicarial pentru îmbunătățirea stării materiale a preoților și bisericilor sărace din Munții Apuseni. Am urmărit demersurile făcute în această direcție, ca și rezultatele obținute. Fără să fie spectaculoase și cu atât mai mult fără să rezolve problema, ajutoarele cu care statul a intervenit, au reușit să aducă o oarecare îmbunătățire atât în starea lăcașurilor de închinare din munți, cât și în cea a slujitorilor altarelor acestora.

Al șaselea capitol al lucrării noastre e dedicat aspectelor culturale ale vieții din Vicariat. Un important subcapitol e legat de problemele ce privesc școala. Am abordat aici problema imobilelor fostelor școli confesionale din Transilvania, în contextul unei încercări de naționalizare a acestora. Învățământului religios din ciclul primar și secundar i-am alocat, de asemenea, un spațiu generos.

Tipăriturile, fie ele de periodice, cum a fost cazul revistei oficiale „Renașterea”, sau al „Calendarului” Vicariatului, fie cărți de rugăciuni sau alte tipuri de cărți s-au încadrat și ele în tematica acestui capitol. Am analizat răspândirea și circulația lor pe teritoriul Vicariatului. Bibliotecile parohiale sunt și ele prezente în capitolul dedicat problemelor de cultură. Am făcut observații asupra existenței și dotării lor în diferitele parohii din Vicariat.

Nu au lipsit din peisajul cultural nici organizații de profil, cum a fost Frăția Ortodoxă Română a cărei secție vicarială, a fost pusă sub conducerea inimosului profesor Lazăr Chirilă din Baia de Arieș, sau Fundația culturală Gheorghe Sion, cu bunurile sale imobile din Slănicul Moldovei, care, în vremuri de pace, ar fi putut constitui o importantă sursă de venit pentru Episcopia Clujului.

Patrimoniul cultural al parohiilor din Vicariat a fost avut în vedere în cadrul discuțiilor purtate pentru protejarea și adăpostirea acestuia. Au fost luate măsuri, încă din 1941, ca în caz de evacuare, parohiile să aibă pregătite condițiile pentru adăpostirea lucrurilor de preț. Cu toate acestea, în 1944, pierderile de bunuri, obiecte, documente au fost destul de mari. Odată cu consemnarea lor am făcut o trecere în revistă și a stricăciunilor provocate imobilelor parohiale de luptele ce s-au dat în toamna aceluia an.

În fine, am dedicat *al șaptelea capitol* al lucrării noastre, relațiilor interconfesionale. Adepții altor culte cu care preoții și credincioșii ortodocși de pe cuprinsul Vicariatului au venit în contact cel mai frecvent au fost greco-catolicii și sectarii.

Deși în majoritatea cazurilor relațiile preoților ortodocși cu preoții sau parohiile unite erau prezentate ca fiind bune, sau, mai degrabă, neutre, au fost și cazuri de conflicte, mai cu seamă între preoții celor două Biserici, la baza multora dintre ele stând orgolii personale sau diferite interese.

În ceea ce privește trecerile confesionale petrecute între cele două Biserici, la nivelul Vicariatului, au fost în favoarea Bisericii Ortodoxe. Pe de altă parte e cunoscut și faptul că astfel de treceri se făceau mai rar din rațiuni pure de credință și convingeri, ele fiind cel mai frecvent cauzate de alte motive (matrimoniale, interese personale, neînțelegeri între preot și credincioși, etc.)

Impresia generală ce se desprinde din studierea acestor cazuri este aceea că între cele două biserici românești din Transilvania exista o tensiune în stare latentă, un conflict mocnit, ce ieșeau la suprafață din când în când, în anumite locuri, în momente ce erau „favorabile” unor astfel de izbucniri.

În chestiunea sectelor, eforturile clerului de a stăvili răspândirea acestora printre credincioșii lor au fost sprijinite și de unele măsuri luate de autoritățile statului. Datorită acestor acțiuni, fenomenul sectar, care începuse să ia avânt în perioada interbelică, a fost stăvilit în anii celui de al doilea război mondial, în sensul că numărul adeptilor diferitelor secte nu a mai crescut semnificativ în acești ani.

În ceea ce privește relațiile Vicariatului cu evreii, deși nu putem vorbi de relații directe semnificative, am socotit potrivit să abordăm această chestiune prin prisma atitudinii adoptate de Vicariat față de Decretul-lege 711 din martie 1941, prin care se interzicea trecerea membrilor cultului mozaic la oricare din cultele istorice recunoscute de statul român la acea dată. Raliindu-se la poziția exprimată de Mitropolitul Nicolae de la Sibiu în această chestiune, Vicariatul considera că nimeni, deci nici statul, nu are dreptul să oprească pe cineva care dorește să se împărtășească de binefacerile învățaturii creștine. Fidel acestei convingeri, Consiliul Vicarial a intervenit în două rânduri pentru exceptarea de la ordinele de internare în tabere de concentrare a unor evrei convertiți la creștinism cu ani de zile înainte de apariția legii la care ne-am referit. Deși într-unul din cazuri a avut succes, în celălalt, autoritățile au respins cererea Vicariatului motivând că schimbarea apartenenței religioase nu aduce modificări în ceea ce privește originea etnică.

Prin împărțirea materialului documentar studiat și a rezultatelor cercetării efectuate în capitolele mai sus prezentate, am încercat să acoperim întreaga problematică ce decurge din activitatea desfășurată de Vicariatul Ortodox Român din Alba Iulia în intervalul septembrie 1940 - martie 1941. Ne-am oprit în demersul nostru atât asupra

aspectelor generale, regăsite în activitatea oricărei instituții bisericești, cât și asupra celor particulare, date de specificul condițiilor în care a activat Vicariatul în acești ani. Considerăm că, la finalul studiului, putem afirma cu toată convingerea că instituția albaiuliană și-a împlinit cu prisosință misiunea pentru care a fost întemeiată în condițiile „de forță majoră” ale anului 1940. Instituția și cei ce au activat în cadrul ei merită toată aprecierea noastră pentru felul onorabil în care, în pofida greutăților pe care au trebuit să le înfrunte, s-au achitat de sarcina pe care le-a trasat-o conducerea Eparhiei căreia îi aparțineau.

BIBLIOGRAFIE

I. DOCUMENTE INEDITE

I.1. Arhiva Arhiepiscopiei Clujului, Fondul *Vicariatul Ortodox Român Alba Iulia*. Conține aproximativ 45.000-50.000 de documente înregistrate pe circa 75.000 de poziții electronice.

I.2. Procesele verbale ale ședințelor Consiliului Vicarial

1. Proces verbal din 10 septembrie 1940;
2. Proces verbal din 24 septembrie 1940;
3. Proces verbal din 16 octombrie 1940;
4. Proces verbal din 6 noiembrie 1940;
5. Proces verbal din 20 noiembrie 1940;
6. Proces verbal din 27 noiembrie 1940;
7. Proces verbal din 15 ianuarie 1941;
8. Proces verbal din 5 februarie 1941;
9. Proces verbal din 5 martie 1941;
10. Proces verbal din 3 aprilie 1941;
11. Proces verbal din 8 mai 1941;
12. Proces verbal din 11 iunie 1941;
13. Proces verbal din 24 iulie 1941;
14. Proces verbal din 10 septembrie 1941;
15. Proces verbal din 2 octombrie 1941;
16. Proces verbal din 12 noiembrie 1941;
17. Proces verbal din 11 decembrie 1941;
18. Proces verbal din 5 februarie 1942;
19. Proces verbal din 19 martie 1942;
20. Proces verbal din 24 aprilie 1942;
21. Proces verbal din 11 iunie 1942;
22. Proces verbal din 2 iulie 1942;

23. Proces verbal din 20 august 1942;
24. Proces verbal din 27 august 1942;
25. Proces verbal din 16 septembrie 1942;
26. Proces verbal din 3 octombrie 1942;
27. Proces verbal din 8 octombrie 1942;
28. Proces verbal din 19 octombrie 1942;
29. Proces verbal din 22 octombrie 1942;
30. Proces verbal din 24 octombrie 1942;
31. Proces verbal din 28 octombrie 1942;
32. Proces verbal din 30 octombrie 1942;
33. Proces verbal din 31 octombrie 1942;
34. Proces verbal din 13 noiembrie 1942;
35. Proces verbal din 18 noiembrie 1942;
36. Proces verbal din 2 decembrie 1942;
37. Proces verbal din 9 ianuarie 1943;
38. Proces verbal din 8 februarie 1943;
39. Proces verbal din 27 februarie 1943;
40. Proces verbal din 11 martie 1943;
41. Proces verbal din 18 martie 1943;
42. Proces verbal din 21 aprilie 1943;
43. Proces verbal din 28 aprilie 1943;
44. Proces verbal din 15 mai 1943;
45. Proces verbal din 9 iunie 1943;
46. Proces verbal din 17 iunie 1943;
47. Proces verbal din 5 iulie 1943;
48. Proces verbal din 24 iulie 1943;
49. Proces verbal din 28 iulie 1943;
50. Proces verbal din 2 august 1943;
51. Proces verbal din 11 august 1943;
52. Proces verbal din 17 august 1943;
53. Proces verbal din 7 septembrie 1943;

54. Proces verbal din 24 septembrie 1943;
55. Proces verbal din 5 noiembrie 1943;
56. Proces verbal din 2 decembrie 1943;
57. Proces verbal din 16 decembrie 1943;
58. Proces verbal din 30 decembrie 1943;
59. Proces verbal din 13 ianuarie 1944;
60. Proces verbal din 26 ianuarie 1944;
61. Proces verbal din 10 februarie 1944;
62. Proces verbal din 24 februarie 1944;
63. Proces verbal din 3 martie 1944;
64. Proces verbal din 27 martie 1944;
65. Proces verbal din 6 aprilie 1944;
66. Proces verbal din 20 aprilie 1944;
67. Proces verbal din 27 aprilie 1944;
68. Proces verbal din 6 mai 1944;
69. Proces verbal din 18 mai 1944;
70. Proces verbal din 1 iunie 1944;
71. Proces verbal din 8 iunie 1944;
72. Proces verbal din 23 iunie 1944;
73. Proces verbal din 7 iulie 1944;
74. Proces verbal din 21 iulie 1944;
75. Proces verbal din 27 iulie 1944;
76. Proces verbal din 3 august 1944;
77. Proces verbal din 18 august 1944;
78. Proces verbal din 4 octombrie 1944;
79. Proces verbal din 9 octombrie 1944;
80. Proces verbal din 21 octombrie 1944;
81. Proces verbal din 2 noiembrie 1944;
82. Proces verbal din 23 noiembrie 1944;
83. Proces verbal din 2 decembrie 1944;
84. Proces verbal din 7 decembrie 1944;

85. Proces verbal din 29 decembrie 1944;
86. Proces verbal din 8 februarie 1945;
87. Proces verbal din 8 martie 1945;
88. Proces verbal din 28 martie 1945;

I.3. Rapoarte de activitate ale Vicariatului

89. *Raportul despre activitatea Vicariatului de la înființarea lui (6 sept. 1940), până la 30 iunie 1941*, Alba Iulia, 1941.
90. *Raportul despre activitatea Vicariatului de la data de 1 aprilie 1942, până la 1 aprilie 1943*, Alba Iulia, 1943.
91. *Raport despre activitatea Vicariatului pe anul 1943*, Alba Iulia, 1944.
92. *Raportul general despre activitatea Vicariatului*, Alba Iulia, 1945.

I.4. Registre de procese verbale

93. *Registrul de procese verbale*, vol. I, 10 septembrie 1940 – 27 februarie 1943.
94. *Registrul de procese verbale*, vol. II, 11 martie 1943 – 6 aprilie 1944.
95. *Registrul de procese verbale*, vol. III, 20 aprilie 1944 – 28 martie 1945.

II. CĂRȚI, STUDII, ARTICOLE

96. ALBU, Alin, *Protopopiatul Ortodox Alba Iulia între anii 1940-1945*, teză de doctorat, Cluj-Napoca, 2011.
97. BRUSANOWSKI, Paul, *Învățământul confesional ortodox din Transilvania între anii 1848-1918, între exigențele statului centralizat și principiile autonomiei bisericești*, Cluj Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2005.
98. CIORĂNESCU, Alexandru, *Dicționarul etimologic român*, Tenerife, Editura Universidad de la Laguna, 1958-1966.
99. COSMUȚA, Cosmin, *Momente privitoare la organizarea Vicariatului Ortodox Român de Alba Iulia*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Orthodoxa”, LIII, nr. 1, 2008, pp. 47-56.

100. COSMUȚA, Cosmin, *Vicariatul Ortodox Român de Alba Iulia – documente referitoare la înființarea și desființarea sa*, în „Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca, vol. X, 2006-2007”, editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2008, pp. 271-280.
101. COSMUȚA, Cosmin, *Gheorghe Sion. Un mecena credincios și filantrop ortodox român*, în „Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca, vol. XI, 2007-2008”, editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2009, p. 79-87.
102. COSMUȚA, Cosmin, *Organizare și jurisdicție bisericească în Mitropolia Ardealului în timpul celui de al doilea Război Mondial: Vicariatul Ortodox Român Alba Iulia*, în vol. „Medicină și Teologie. In honorem Prof. Univ. Dr. Mircea Gelu Buta”, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012, p. 495-505.
103. ****Deschiderea anului școlar se va face la 9 Septembrie*, în „Renașterea”, XIX (1941), nr. 31-32 din 10 august 1941, p. 3.
104. ****Deschiderea școlii de cântăreți bisericești*, în „Renașterea”, XXI (1943), nr. 6 din 7 februarie, p. 3.
105. GÂRDAN, Gabriel-Viorel, *Episcopia Ortodoxă Română din America – parte a Ortodoxiei americane*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007.
106. GEOMOLEAN, Florian, *De la școala de cântăreți bisericești a eparhiei, din Nușeni*, în „Renașterea”, XVII (1939), nr. 30-31, p. 2.
107. MAN, Dorel, *Pastorație și istorie la Episcopul Nicolae Colan în Transilvania. 1940-1944*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2007.
108. MOGA, Valer, *Despărțământul Alba Iulia al „Astrei” (1918-1948)*, în „APVLVM”, XXXI, 1994, pp. 441-491.
109. MORARU, Alexandru, *La răscruce de vremi o viață de om: Nicolae Colan Episcopul Vadului, Feleacului și Clujului 1936-1957*, Cluj-Napoca, Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Vadului, Feleacului și Clujului, 1989.
110. MORARU, Alexandru, *Un arbitraj arbitrar, străin de adevăr și dreptate: Dictatul de la Viena (30 august 1940)*, în “Biserica Ortodoxă Română”, CXI (1993), nr. 11 – 12, p. 140 – 146.
111. MORARU, Alexandru, *Aspecte din activitatea ierarhului Nicolae Colan din perioada 1940-1944*, în vol. „Omagiu Mitropolitului Nicolae Colan (1893-1993)”, Cluj-Napoca, 1995, pp. 101-113.

112. MORARU, Alexandru, *Violența împotriva lui Dumnezeu - Câteva aspecte din perioada 1940-1945*, în volumul „Violența în numele lui Dumnezeu - un răspuns creștin”, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2002, p. 92-110
113. MORARU, Alexandru, *Biserica Ortodoxă română între anii 1885 – 2000. Biserică. Națiune. Cultură*, vol. III, tom I, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2006.
114. MORARU, Alexandru, *Date statistice privitoare la parohiile, fiiiile și credincioșii din Eparhia Ortodoxă Română a Vadului, Feleacului și Clujului la 1 septembrie 1940*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Orthodoxa”, LI, 2006, nr. 2, pp. 27-37.
115. MORARU, Alexandru, *Scurt istoric al Eparhiei Vadului, Feleacului și Clujului 1921-2006*, ed. a II-a, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2006.
116. MORARU, Alexandru, *Statistici referitoare la parohii, filii, clerici și credincioși din Eparhia Ortodoxă Română a Vadului, Feleacului și Clujului din prima jumătate a secolului al XX-lea*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Orthodoxa”, LII, 2007, nr. 1, pp. 39-49.
117. MORARU, Alexandru, *Slujitori ai Bisericii noastre străbune refugiați în cuprinsul Vicariatului Ortodox Român de la Alba Iulia (1940-1945)*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Orthodoxa”, LIII, 2008, nr. 1, pp. 35-46.
118. MORARU, Alexandru, *Vicariatul Ortodox Român Alba Iulia (1940-1945). Aspecte generale*, în Nicolae Bocsan, Ana Victoria Sima, Ion Cârja (coord.), *Identități confesionale în Europa Central-Orientală (secolele XVII-XIX)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2009, p. 491-510.
119. PĂCURARIU, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1980.
120. PĂCURARIU, Mircea, *Dicționarul teologilor români*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.
121. PĂCURARIU, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1997.
122. ****Renașterea în refugiu*, în „Renașterea”, XXII (1944), nr. 29 din 8 octombrie, p. 2.
123. STANCA, Sebastian, *Școala și religia*, în „Renașterea”, XIX (1941), nr. 19, 11 mai, pp. 1-2.